सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको उजूरी छानविन कार्यविधि, २०७३

प्रस्तावनाः सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन तथा मानवता विरुद्धको अपराध सम्बन्धी घटना र त्यस्तो घटनामा संलग्न व्यक्तिहरुको वारेमा सत्य अन्वेषण तथा छानविन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउन, समाजमा मेलमिलाप गराई पारस्परिक सदभाव तथा सहिष्णुताको भावना अभिबृद्धि गर्दै दीगो शान्ति र मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न, सो घटनावाट पीडित व्यक्तिलाई परिपूरणको व्यवस्था लगायत त्यस्तो घटनासँग सम्वन्धित गम्भीर अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारवाहीको लागि सिफारिस गर्नको लागि गठित सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगले गर्ने उजूरीको छानविन कार्यलाई सरल, व्यवस्थित र एकरुपता कायम गर्न छानविन सम्बन्धी कार्यविधि बनाउन वाञ्छनीय भएकोले,

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग नियमावली, २०७२ को नियम ४६ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी आयोगले देहाय बमोजिमको कार्यविधि बनाई जारी गरेको छ ।

परिच्छेद एक
प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भः (१) यो कार्यविधिको नाम **"उजूरी छानविन कार्यविधि, २०७३"** रहेको छ ।

(२) यो कार्यविधि आयोगवाट स्वीकृत भएको मितिवाट प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषाः विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,-

(क) “"ऐन" भन्नाले वेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ सम्झनुपर्छ।

(ख) “"नियमावली"” भन्नाले सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग नियमावली, २०७२ सम्झनुपर्छ ।

(ग) "आयोग”" भन्नाले सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग सम्झनुपर्छ ।

(घ) "निर्देशिका" भन्नाले सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग छानविन निर्देशिका, २०७३ सम्झनुपर्छ ।

(ङ) "कार्यविधि" ”भन्नाले उजूरी छानविन कार्यविधि, २०७३ सम्झनुपर्छ।

(च) "उजूरीको छानविन" भन्नाले नियमावली बमोजिम आयोगवाट गरिने प्रारम्भिक तथा विस्तृत छानविन समेतलाई सम्झनुपर्छ ।

(छ) "अनुसन्धान अधिकारी" भन्नाले ऐन, नियमावली तथा निर्देशिका बमोजिम सत्य अन्वेषण तथा छानविनको लागि आयोगद्वारा नियुक्त कुनै सदस्य, कार्यटोली वा उपसमिति सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद दुई
उजूरी छानविन गर्ने व्यवस्था

३. सामान्य व्यवस्थाः (१) अनुसन्धान अधिकारीले ऐन, नियमावली, निर्देशिका र कार्यविधि बमोजिम उजूरीको छानविन गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम छानविन गर्दा देहायका व्यवस्थाहरुको पालना गर्नुपर्नेछः

(क) छानविनको कार्य घटनाको सत्य तथ्य पत्ता लगाउन केन्द्रित हुनुपर्नेछ ।

(ख) अनुसन्धान अधिकारीले आफूसंग प्रत्यक्ष वा परोक्ष रुपमा सम्बन्ध रहेको कुनै पनि घटनाको छानविनमा संलग्न हुनु हुदैन ।

(ग) छानविन गर्दा माग र आवश्यकता अनुसार पीडित र साक्षीको परिचयात्मक विवरण गोप्य राख्नुपर्नेछ ।

(घ) छानविन गर्दा अग्राधिकार दिनुपर्ने घटनाका सम्बन्धमा शिघ्र छानविन गर्नुपर्नेछ ।

(ङ) छानविन गर्दा पीडित र साक्षीको सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्नुपर्नेछ ।

(ङ) घटनामा संलग्न सवैको मानव अधिकारको सम्मान गर्नुपर्नेछ ।

(च) सवुत प्रमाण संकलन गर्दा संकलित सवुत प्रमाण कानूनी रीतपूर्वकको हुनुपर्नेछ ।

(छ) पीडित वा साक्षीसँग छलफल वा सोधपुछ गर्दा पीडित वा साक्षीले निर्धक्कसँग आफ्ना कुरा राख्न सक्ने मैत्रीपूर्ण वा विश्वासको वातावरण निर्माण गर्नुपर्नेछ ।

(ज) पीडित वा साक्षीसँग सोधपुछ गरी निजकै शब्दमा वयान कागज अभिलेखिकरण गर्नुपर्नेछ।

(झ) आवश्यकता अनुसार पीडितलाई मनो -सामाजिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराउनुका साथै निजको स्वास्थ्य परीक्षण गराउनुपर्नेछ ।

(ञ) पीडितको शारिरीक, मानसिक, मनोवैज्ञनिक र सामाजिक प्रभाव (असर)को मूल्याङ्कन र आर्थिक, भौतिक क्षति यकीन हुने गरी छानविन गर्नुपर्नेछ ।

(ट) पीडितलाई तत्काल उपचार तथा उद्धारको आवश्यकता देखिएमा अनुसन्धान अधिकारी त्यसको लागि सक्रिय रहनुपर्नेछ ।

(ठ) उपलब्ध भएसम्म घटनाका प्रत्यक्षदर्शी र घटनाका जानकार व्यक्तिहरुसँग एकल वा सामूहिक रुपमा छलफल गरी निजहरुकै शब्दमा वयान कागज अभिलेखबद्ध गर्नुपर्नेछ।

(ड) छानविन क्रममा कुनै व्यक्तिको इज्जत, आत्मसम्मान, गोपनियता र सुरक्षामा प्रतिकूल असर पर्ने, शान्ति र सुव्यवस्थामा खलल पर्ने वा छानविन प्रकृयालाई प्रतिकूल असर पार्ने काम कारवाही गोप्य गर्न सकिनेछ ।

(ढ) पीडित घाइतेको उपचारमा संलग्न स्वास्थ्यकर्मी, औषधी विक्रेता वा पीडितलाई संरक्षण दिने व्यक्तिसंग छलफल गरी निजकै शब्दमा वयान कागज अभिलेखिकरण गर्नुपर्नेछ।

(ण) घटनाको यथार्थ तथ्य जानकारी राख्ने व्यक्तिको पहिचानको निमित्त स्थानिय पत्रकारहरु, नागरिक समाजका अगुवाहरु र मानव अधिकारकर्मीहरुसँग छलफल गर्न सकिनेछ ।

(त) छानविन गर्न लागेको घटनाका सम्बन्धमा स्थानीय प्रहरी कार्यालयमा अपराधको सूचना दर्ता भए\नभएको यकिन गरी स्थानीय प्रहरीले अपराध अनुसन्धान गरी संकलन गरेका कागज प्रमाणको प्रमाणित प्रतिलिपि वा सक्कलै फाईल झिकाउनुपर्नेछ ।

(थ) घटनाको तत्काल पछि सो घटनाका सम्बन्धमा प्रहरी वा कुनै निकायले अनुसन्धान गरेको भएमा अपराध अनुसन्धानमा संलग्न त्यस्तो प्रहरी कर्मचारी वा अन्य कर्मचारी, त्यस्तो कार्यालयको प्रमुखको पहिचान गरी निजसँग वयान कागज गराउनुपर्नेछ ।

(द) घटनाको प्रकृति अनुसार भौतिक प्रमाणको संकलन गर्नुपर्नेछ र प्राप्त भएका प्रमाणको आवश्यकता अनुसार वैज्ञानिक परीक्षण गराउनुपर्नेछ ।

(ध) संकलित प्रमाण नष्ट नहुने गरी सुरक्षित राख्नु पर्नेछ ।

(न) घटनाका आरोपित व्यक्तिसंग सोधपुछ गरी वयान गराउनुपर्नेछ ।

(प) छानविनको कार्य गर्दा आवश्यकता अनुसार स्थानीय सरकारी कार्यालय वा सामाजिक संघ, संस्था र सुरक्षा निकायको सहयोग लिन सकिनेछ ।

(फ) छानविनको कार्यलाई सहज र नतिजामूखि बनाउन संभव भएसम्म सो घटनाका सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी प्रतिवेदनको रुपमा प्रकाशित गरेका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका सरकारी एवं गैर सरकारी संघ संस्थाका प्रतिवेदनहरु, तत्कालिन समयमा पत्रपत्रिकामा प्रकाशित समाचारहरुको खोजी र संकलन गर्न सकिनेछ ।

(ब) उजूरी छानविन गर्दा आवश्यकता अनुसार विषयगत विशेषज्ञको राय लिन सकिनेछ ।

(भ) उजूरी छानविन गर्दा आवश्यकता अनुसार उपलब्ध भएसम्म आधुनिक वैज्ञानिक संचार माध्यमको प्रयोग (भिडियो वार्तालाप आदि), पोलिग्राफ पद्दति तथा सार्वजनिक सुनुवाई समेत गर्न सकिनेछ ।

(म) सत्य तथ्य पत्ता लगाउन आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक सूचना समेत आह्वान गर्न सकिनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको व्यवस्था पालना गरी उपलब्ध भएसम्मका सवै प्रकारका सबुत प्रमाण संकलन गर्ने, एकै व्यक्तिको विरोधाभाषपूर्ण व्यहोरा भएमा तथ्य स्पष्ट हुने गरी वयान कागज गराउने र एउटा प्रमाणले अर्कोलाई परिपूष्टि गर्ने गरी प्रमाण संकलन गरी अनुसन्धान अधिकारी एउटा निश्चित निचोडमा पुग्नुपर्नेछ ।

४. बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसा सम्बन्धी विशेष व्यवस्थाः बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसा सम्बन्धी उजूरीको छानविन गर्दा देहायका व्यवस्थाहरुको पालना गर्नु पर्नेछ;

(क) उजूरीको छानविन महिला मात्र सम्मिलित अनुसन्धान अधिकारी वा महिला समेत संलग्न भएको अनुसन्धान अधिकारीवाट गर्ने,

(ख) पीडितको परिचयात्मक विवरण गोप्य राख्ने, यसरी गोपनीयता कायम गर्दा दफा १४ को कार्यविधि पालना गर्ने,

(ग) उजूरीको छानविन गर्दा अग्राधिकार दिने, यसरी अग्राधिकार दिँदा दफा ६ को कार्यविधि पालना गर्ने,

(घ) पीडितको सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्ने, यसरी सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्न दफा ७ को कार्यविधि पालना गर्ने ,

(ङ) पिडितले निजसँग सम्बन्धित घटनाको छानविनको वारेमा जानकारी माग गरेमा प्रचलित कानूनको अधिनमा रही माग गरेको विवरण उपलब्ध गराउने,

(च) पीडितसँग सम्पर्क गर्दा पीडित बाहेक अरुलाई पनि जानकारी भएमा पीडितको पारिवारीक तथा सामाजिक सुसम्बन्धमा असर पर्ने भएमा पीडितले मात्र जानकारी पाउने गरी मोवाईल फोन वा पीडितलाई कुनै कर्मचारी मार्फत एक्लै भेट गरी सम्पर्क गर्ने,

(छ) पीडितलाई बुझी कागज गराउदा पीडितले रोजेको व्यक्ति मात्र साथमा रहने गरी आयोग वा आयोगको मुकाममा महिला कर्मचारीले पीडितलाई सहज हुने गरी वयान कागज गराउने,

(ज) उजूरी छानविनको क्रममा तत्काल बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसाबाट पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण, उपचार, उद्दार गर्नु परेमा गोपनीयता कायम हुने गरी दफा १० मा उल्लेख भए बमोजिम आवश्यकता अनुसार शरीरिक र मानसिक जाँच र वैज्ञानिक परीक्षण गराई प्रतिवेदन लिने,

(झ) पीडितको सहमति विना श्रव्यदृष्य सम्वाद अभिलेख नगर्ने,

(ञ) बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसाबाट पीडितको वयान कागज गराउदा शिष्ट, सभ्य र मर्यादित भाषाको प्रयोग गर्ने ।

परिच्छेद तीन
उजूरी छानविन गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि

५. पीडित, साक्षी वा आरोपित व्यक्तिलाई उपस्थित गराउनेः (१) पीडित वा साक्षीलाई नियमावलीको नियम १५ र निर्देशिकाको दफा २१ बमोजिम अनुसन्धान अधिकारीले आयोग वा आयोगको मुकाममा उपस्थित गराई बुझ्न सक्नेछ ।

तर, महिला, वालवालिका, अपाङ्ग, जेष्ठ नागरिक वा अन्य कुनै कारणले अशक्त पीडित वा साक्षीको हकमा निजहरुको अवस्था समेतलाई विचार गरी अनुसन्धान अधिकारीले पीडितलाई सहज हुने गरी बयान कागज गराउनु पर्नेछ ।

(२) छानविनको क्रममा अनुसन्धान अधिकारीले आरोपित व्यक्तिलाई ऐनको दफा १४, नियमावलीको नियम १५ र निर्देशिकाको दफा २० बमोजिम आयोग वा आयोगको मुकाममा उपस्थित गराई वयान लिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिमका व्यक्तिहरुलाई आयोग वा आयोगको मुकाममा उपस्थित गराउदा सामान्यतया छानविन गर्दा अग्राधिकार दिनुपर्ने उजूरीका हकमा बाटाको म्याद बाहेक ३ दिन र अन्य उजूरीका हकमा बाटाको म्याद बाहेक ७ दिनको समय दिनुपर्नेछ ।

तर, कावु वाहिरको परिस्थिति परी उल्लिखित समयावधिभित्र उपस्थित हुन नसकेको कारण खुलाई निवेदन दिएमा आयोगले म्याद थप गर्न सक्नेछ ।

६. आधिकारिक निकायमा रहेका अभिलेख वा कागजात मगाउनेः (१) उजूरीसँग सम्बन्धित घटनाका विषयमा कुनै प्रहरी कार्यालय वा अनुसन्धान गर्ने अन्य निकायमा अपराधको सूचना दर्ता भई अनुसन्धान तहकीकात भए नभएको सम्बन्धित ईलाकाको कार्यालयसँग बुझी सो घटनाका सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्ने कार्यालयले तयार गरेको प्रमाण कागज सहितको सक्कलै मिशिल वा सोको प्रमाणित प्रतिलिपि मगाउनु पर्नेछ ।

(२) उजूरीसँग सम्बन्धित घटनाका बिषयमा कुनै न्यायिक वा अर्धन्यायिक निकायमा मुद्दा परी विचाराधिन रहे नरहेको वा फैसला भए नभएको सम्बन्धमा उजूरीको प्रकृति अनुसार त्यस्ता निकायमा पत्राचार गरी बुझी मुद्दा दर्ता, फैसला र फैसला कार्यान्वयन सम्बन्धी कागजातका प्रमाणित प्रतिलिपि र कारवाही सम्बन्धी विवरण मिशिल सामेल गर्नु पर्नेछ ।

(३) पीडितसँग उपलब्ध रहेका प्रमाणका लागि सहयोगी कागजात, प्रमाणहरु जस्तैः परिचयपत्र, स्थानीय निकायको सिफारिस, राहत बुझेको प्रमाण, फोटो वा अन्य कागजातहरुको प्रमाणित प्रतिलिपि संकलन गर्नु पर्नेछ ।

(४) घटनाका सम्वन्धमा स्थानीय तथा राष्ट्रिय स्तरका पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजनमा प्रकाशित तथा प्रशारित समाचारहरु संभव भएसम्म संकलन गर्नु पर्नेछ ।

(५) सम्पत्ति कव्जाको सन्दर्भमा मालपोत तथा नापी कार्यालयका कागजातहरु तथा द्वन्द्वरत पक्षहरुले तयार गरेको निर्णयहरु उपलब्ध भएसम्म संकलन गर्नु पर्नेछ ।

(७) द्वन्द्वरत पक्षहरुले जारी गरेका आदेश, विज्ञप्ति, परिपत्र तथा सूचनाहरु उपलब्ध भएसम्म संकलन गर्नु पर्नेछ ।

(८) यस दफा बमोजिम कागजातहरु संकलन गर्न आयोगवाट प्राप्त निर्देशनका अधिनमा रही आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक सूचना प्रकाशन वा प्रशारण गरी, कागजात संकलनको व्यवस्था मिलाउन सक्नेछ । त्यस्तो सूचना तथा प्रमाण दिने व्यक्तिको आवश्यकता अनुसार नाम, वतन तथा पहिचान गोप्य राख्ने गरी सुरक्षाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(९) यस दफा वमोजिम कागजातहरु संकलन गरी सकेपछि अनुसन्धान अधिकारीले त्यस्ता कागजातहरुको आवश्यकतानुसार सत्यता र आधिकारिकता जाँचवुझ गर्न सक्नेछ ।

७. उजूरीको सनाखत, सोधपुछ, वयान कागज गराउनेः (१) छानविनको लागि तोकिएका उजूरीहरुमा उजूरीकर्ताले सहिछाप नगरेको उजूरी रहेको भए उजूरीको सनाखत गराई सहिछाप गराउनु पर्नेछ ।

(२) छानविन गर्न लागिएको उजूरी अध्ययन गर्दा उजूरीमा खुलाउनुपर्ने सम्पूर्ण विवरण नखुलाएको वा थप तथ्य खुलाउन आवश्यक देखिएमा उजूरीकर्तासँग सोधपुछ गरी थप कागज गराई सहिछाप गराउनु पर्नेछ ।

(३) घटनाको विषयवस्तुको आधारमा आवश्यकता अनुसार उपलव्ध भएसम्म घटनाको जानकारी भएका पीडित, पीडितका नजिकका साथी, घटना भएको स्थानका वासिन्दाहरु, प्रत्यक्षदर्शी व्यक्तिहरु र अनुसन्धान अधिकारीले उपयुक्त सम्झेका अन्य व्यक्तिहरुको वयान कागज गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम सोधपुछ वा वयान कागज गराउँदा पूर्ण रुपमा सुरक्षाको अनुभूति गराई पीडितमैत्री वतावरणमा सभ्य र मैत्रीपूर्ण व्यवहार गरी एकल, सामूहिक वा रोहवरमा राखी पीडित वा साक्षी वा निजका परिवारका सदस्यको घटना विवरण सुनी पीडित वा साक्षीकै शब्दमा सो विवरणको अभिलेखिकरण र पीडित वा साक्षीको स्वीकृतिमा सम्वाद अभिलेखबद्ध गर्नुपर्नेछ ।

(५) अनुसन्धान अधिकारीले पीडित, उजूरवाला र छानविनमा सहयोग गर्ने व्यक्तिलाई घटनाको यथार्थ जानकारी वा विवरण दिन अभिप्रेरित गर्दै आयोगको काम प्रति विश्वास दिलाउनुपर्नेछ ।

८. जानकारी गराउनेः दफा ७ बमोजिम सोधपुछ वा वयान कागज गराउनु भन्दा पहिले पीडित वा साक्षीलाई देहायको विषयमा जानकारी दिनु पर्नेछः

(क) गोपनीयता कायम राख्नु पर्ने उजूरीमा उजूरवाला, पीडित र सम्बद्ध व्यक्तिको पहिचान गोप्य राखिने,

(ख) आरोपित व्यक्तिको विरुद्धमा उजुरी सम्बन्धी कारवाहीमा पीडितले कुनै खर्च व्यहोर्न नपर्ने

(ग) घटना हुनुमा पीडितको कुनै दोष नहुने,

(घ) पीडितलाई आवश्यकता अनुसार उद्दार र सुरक्षा उपलब्ध गराउन सकिने,

(च) पीडितलाई मनो-सामाजिक परामर्श वा अन्य सहयोग उपलब्ध हुनसक्ने,

(छ) नियमावलीको नियम ३० को उपनियम (१०) बमोजिम दैनिक तथा भ्रमण भत्ता पाउने,

(ज) अन्य आवश्यक कुरा, आदि ।

९. सोधपुछ वा वयान कागज गराउँदा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरुः (१) अनुसन्धान अधिकारीले उजूरीको छानविन गर्ने क्रममा सोधपुछ (interview) गर्दा वा वयान कागज गराउँदा देहायका विषयहरुमा ध्यान दिनु पर्नेछः

(क) सम्वन्धित व्यक्तिको आत्मसम्मानमा आँच नआउने गरी गराउनु पर्ने,

(ख) उपलब्ध भएसम्म बेग्लै कोठा र उपलब्ध नभएमा गोप्यता कायम हुने व्यवस्था गर्नुपर्ने,

(ग) पीडितको चाहना भएमा वा निजका परिवारका सदस्य वा निजले रोजेको व्यक्तिको उपस्थितिले सोधपुछ तथा बयानको कार्यलाई थप सहज बनाउन सक्ने देखिएमा पीडितका परिवारका सदस्य वा रोजेका व्यक्तिको रोहवरमा सोधपुछ वा बयान कागज गराउनु पर्ने,

(घ) सोधपुछ गर्दा वा बयान कागज गराउँदा संभव भएसम्म लगातार गराउनुपर्नेछ र बालबालिकाको हकमा प्रचलित बालन्याय कार्यविधि नियमावली, २०५४ को कार्यविधि अनुसरण गर्नुपर्ने,

(ङ) अस्पतालमा उपचाररत व्यक्तिसंग सोधपुछ वा बयान कागज गराउँदा अस्पतालमा नै गएर सम्बन्धित स्वास्थकर्मीको स्वीकृतिमा भरसक अस्पतालका कर्मचारी र संरक्षकको रोहवरमा गराउनु पर्ने,

(च) महिलासँग सोधपुछ वा बयान कागज लिँदा उपलब्ध भएसम्म महिला कर्मचारी वा कुनै समाजसेवी महिलाको उपस्थितिमा गराउनु पर्ने,

(छ) सोधपुछ वा वयान कागज गराउँदा कुनै पूर्वाग्रह वा आग्रहको भावना नराख्ने,

(ज) सोधपुछ वा बयान कागजलाई लिपिबद्ध गर्नुको अतिरिक्त गोपनीयता कायम गरी सम्बन्धित व्यक्तिको स्वीकृतिमा आवश्यकता अनुसार उपलब्ध भएसम्म श्रव्य दृश्य सम्वाद अभिलेखबद्ध गर्ने,

(झ) अपाङ्गता भएका व्यक्तिको वयान कागज गराउनु पर्दा आवश्यकता अनुसार दोभाषे वा निजको ईशारा, संकेत, भाषा बुझ्ने परिवारका सदस्य वा संरक्षकको रोहवरमा निजको क्षमता अनुसारका उपायहरु अबलम्बन गर्नुपर्ने,

(ञ) सोधपुछ वा वयान कागज गराउँदा कसले, कसलाई, के, किन, कसरी, कहाँ र कहिले भन्ने विषयको जवाफ खोज्नु पर्नेछ ।

(२) पीडित वा अन्य साक्षीहरुको कागज वा बकपत्र गराउने सम्बन्धमा निर्देशिकाको दफा २१ र दफा २३ का व्यवस्थाहरु अबलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(३) आरोपित व्यक्तिको वयान गराउदा निर्देशिकाको दफा २० र दफा २२ का कार्यविधिहरुको प्रयोग र पालना गर्नु पर्नेछ।

(४) पीडित, साक्षी वा आरोपित व्यक्तिको वयान कागज गराईसके पछि निजले गरेको कागज पढेर सुनाई, मतलब बुझाई सहिछाप गराई सुरक्षित राख्नु पर्नेछ।

१०. मानिस सनाखत गराउनेः आरोपित व्यक्तिलाई पीडित वा अन्य जानकार मानिसवाट सनाखत गराउनु परेमा उपलब्ध भएसम्मका तीन जना व्यक्तिहरुको साथमा त्यस्तो सनाखत गराउनु पर्ने आरोपित व्यक्तिलाई उभ्याई सनाखत गराउनु पर्नेछ ।

११. पीडित,साक्षी र छानविनमा सहयोग गर्ने व्यक्तिको सुरक्षा गर्नेः उजूरीकर्ता, पीडित, साक्षी वा छानविनमा सहयोग गर्ने व्यक्तिको सुरक्षा र संरक्षण सम्बन्धमा नियमावलीको नियम ३० र निर्देशिकाको दफा ३० मा उल्लेख भए अनुसार गर्नु पर्नेछ । यसरी सुरक्षाको व्यवस्था मिलाउँदा कुनै अवरोध आई परेमा अनुसन्धान अधिकारीले आयोगमा छिटो माध्यमबाट जानकारी गराउनु पर्नेछ र त्यसरी जानकारी प्राप्त हुन आएमा आयोगले सुरक्षाको यथोचित व्यवस्था मिलाउनेछ ।

१२. खानतलासी तथा बरामद गर्नेः (१) कुनै घटनाका सम्बन्धमा छानविन गर्ने अनुसन्धान अधिकारीले त्यस्तो घटनासँग सम्बन्धित कुनै ब्यक्ति, घर वा ठाउँ र घटनासँग सम्वन्धित कुनै दशी प्रमाण कुनै ब्यक्तिसँग वा कुनै ठाउँमा छ भन्ने शंका गर्नु पर्ने मनासिब कारण भएमा निजले त्यस्तो ब्यक्ति वा ठाउँको खानतलासी गर्नुपर्नेछ।

(२) अनुसन्धान अधिकारीले खानतलासी गर्नु भन्दा अगाडि सम्वन्धित घर वा ठाऊँमा प्रवेश गर्नु पर्ने कारण सहितको प्रवेश मुचुल्का वा खानतलासीको जनाउ दिएर मात्र गर्नुपर्नेछ।

(३) खानतलासी गर्दा व्यक्तिको मर्यादाको ख्याल गरी धन सम्पत्तिको हानी नोक्सानी नहुने गरी गर्नुपर्नेछ। महिलाको शरीरको खानतलासी गर्दा महिला कर्मचारी वा कुनै समाजसेवी महिलाद्वारा गर्नु गराउनुपर्नेछ।

(४) खानतलासी वा बरामदी मुचुल्का स्थानीय व्यक्तिको रोहवरमा गर्नुपर्नेछ र स्थानीय व्यक्ति रोहवरमा बस्न नमानेमा वा स्थानीय व्यक्ति उपलब्ध नभएमा खानतलासी तथा वरामदी मुचुल्कामा सोही व्यहोरा जनाई उपस्थित कर्मचारी वा व्यक्तिको दस्तखत गराउनु पर्नेछ ।

(५) खानतलासी तथा बरामदी गर्नु भन्दा पहिले खानतलासी तथा बरामदी गर्ने अनुसन्धान अधिकारीले उपदफा (४) बमोजिम स्थानीय व्यक्तिहरुलाई साक्षी राखी आफ्नो शरीरको खानतलासी गराई नियमावलीको अनुसूची ६ बमोजिमको ढाँचामा प्रवेश मुचुल्कामा व्यहोरा जनाई घर, ठाऊँ वा व्यक्तिको खानतलासी गर्नु पर्नेछ।

(६) खानतलासी तथा बरामदी गर्दा घटनासँग सम्वन्धित कुनै दशी प्रमाण फेला पर्न आएमा त्यसरी फेला पर्न आएका दशी प्रमाणको विवरण खोली वा कुनै दशी प्रमाण फेला पर्न नआएमा सोही व्यहोरा खोली उपदफा (४) बमोजिम स्थानीय व्यक्तिहरुलाई साक्षी राखी नियमावलीको अनुसूची ७ बमोजिमको ढाँचामा मचुल्का खडा गर्नुपर्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम बरामद भएको दशी प्रमाण आफूले लैजान परेमा अनुसन्धान अधिकारीले त्यस्तो दशी प्रमाण बुझेको दुई प्रति भरपाई तयार गरी कार्यालयको भए जिम्मेवार पदाधिकारीलाई र कसैको घर कम्पाउण्डको भए घरधनी, मालसामान धनी वा कागजात वा मालसामानको जिम्मा लिएको व्यक्तिलाई एक प्रति दिनु पर्नेछ ।

(७) बरामद भएका दशी प्रमाण अनुसन्धान अधिकरीले राख्न सुरक्षाको दृष्टिकोणले उपयुक्त नहुने देखेमा खोजेका वखत बुझाउने गरी स्थानीय सुरक्षा प्रशासनमा जिम्मा दिई भरपाई लिनु पर्नेछ ।

(८) घटनासँग सम्वन्धित कुनै ब्यक्ति, घर वा ठाउँको खानतलासी तथा वरामदी गर्दा कसैले अबरोध सिर्जना गरे सम्वन्धित अनुसन्धान अधिकारीले सो व्यक्ति, घर वा ठाउँमा रहे वसेका व्यक्तिहरुलाई संम्झाई हट्ने सूचना वा मौका दिई स्थानीय प्रशासनको सहयोगमा आवश्यकता अनुसार वाहिरी वा भित्री झ्याल ढोका वा छेस्कीनी, ताला खोली, तोडी फोडी भित्र पसी खानतलासी लिन हुन्छ।

(९) उपदफा (८) बमोजिम असहज परिस्थितिमा खानतलासी तथा बरामद गरेकोमा यसको वस्तुस्थिति चित्रण गरी मौका मुचुल्का समेत गर्नु पर्नेछ ।

(१०) खानतलासी तथा बरामदी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था नियमावलीको नियम १९ र निर्देशिकाको दफा २४ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।

१३. दशी सनाखत गराउनेः (१) खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का बमोजिम बरामद भएका दशी वा मालसामान घटनासँग सम्बन्धित भए नभएको वा घटनामा प्रयोग भए नभएको यकिन गर्न सम्बन्धित पीडित वा जानकार व्यक्तिवाट सो दशी प्रमाण नै देखाई सनाखत गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दशी सनाखत गराउदा दफा १२ को उपदफा (४) बमोजिम स्थानिय व्यक्तिहरुलाई रोहवरमा राखी सनाखत मुचुल्का समेत तयार गरी अनुसन्धान अधिकारीले प्रमाणित गरी मिशिल संलग्न गर्नु पर्नेछ ।

१४. शरीरिक वा मानसिक जाँच गर्नेः (१) घटनाको बारेमा पीडितसँग सोधपुछ गरेपछि अपराधको प्रकृति अनुसार पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण गरी थप सबुत प्रमाण संकलनको लागि वा थप उपचार गर्न आवश्यक भएमा अनुसन्धान अधिकारीले पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण/उपचारको लागि नजिकको वा पायक पर्ने अस्पताल वा स्वास्थ्य केन्द्रमा पठाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण गर्न पठाउँदा अनुसन्धान अधिकारीले पीडितको गोपनीयता कायम हुने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(३) पीडितलाई स्वास्थ्य परीक्षण गर्न पठाउँदा अनुसन्धान अधिकारीले स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने स्वास्थ्यकर्मी वा चिकित्सकलाई उजूरी सम्बन्धी घटनाको बारेमा पूर्व जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

(४) पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण सम्बन्धी कार्य उपलब्ध भएसम्म विशेषज्ञ चिकित्सकबाट गराउनु पर्नेछ ।

(५) पीडितको स्वास्थ्य परीक्षणको प्रतिवेदन सम्बन्धित चिकित्सक वा स्वास्थकर्मीले यथाशिघ्र अनुसन्धान अधिकारीलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम आफ्नो स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन पिडितले चाहेमा प्राप्त गर्न सक्नेछ ।

तर, त्यस्तो प्रतिवेदन पीडितका परिवारलाई उपलब्ध गराउँदा उजूरीको छानविनमा प्रतिकूल असर पर्नसक्ने वा गोपनीयता भङ्ग हुनसक्ने संभावना भएमा अनुसन्धान अधिकारीले स्वास्थ्य परीक्षणको प्रतिवेदन गोप्य राख्नसक्नेछ ।

१५. उद्दार तथा मनोसामाजिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराउनेः अनुसन्धान अधिकारीले आवश्यक परेका पीडितलाई उद्दार, स्वास्थ्य उपचार वा मनोसामाजिक परामर्श सेवा लगायतको व्यवस्थाको लागि पहल गर्नु पर्नेछ ।

१६. वैज्ञानिक परिक्षण गराई प्रतिवेदन लिनेः (१) उजूरी छानविनको क्रममा बरामद भएका वा प्राप्त भएका दशी प्रमाण तथा अन्य परिस्थितिजन्य प्रमाणको विधिविज्ञान प्रयोगशालामा परीक्षण गराउनुपर्ने भएमा परीक्षणको लागि सुरक्षित ढंगले प्याकिङ्ग गरी पीडितको पहिचान गोप्य रहने गरी आयोगको स्वीकृतिमा परीक्षण गर्न पठाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम परीक्षणको लागि पठाइएका प्रमाण प्रयोगशालाले यथाशिघ्र परीक्षण गरी सोको प्रतिवेदन गोप्य रुपमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) प्रमाण परीक्षणको लागि पठाउँदा बिशेषज्ञवाट परिक्षण गरी प्रतिवेदनमा खुलाउनुपर्ने कुराहरू स्पष्ट रुपमा उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

१७. उत्खनन् गर्नेः कुनै स्थानको उत्खनन् गर्नु पर्ने भएमा अनुसन्धान अधिकारीले निर्देशिकाको दफा २५ मा उल्लेख भए बमोजिमको प्रक्रिया र कार्यविधिको प्रयोग र पालना गर्नु पर्नेछ ।

१८. स्थलगत अध्ययन, नाप, नक्सा, क्षतिको मूल्याङ्कन गर्नेः (१) कुनै स्थानको स्थलगत अध्ययन गरी प्रतिवेदन लिनु परेमा आयोगको स्वीकृति लिई स्थलगत अध्ययन गरी तोकिएको ढाँचामा प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ ।

(२) जग्गा जमिन, घर टहराको नाप नक्सा गर्नु परेमा स्थानीय नापी कार्यालयसँग समन्वय गरी नाप नक्सा गरी वस्तुस्थिति यकीन गर्न सकिनेछ । यसरी नाप नक्सा गर्दा दफा १२ को उपदफा (४) बमोजिम स्थानीय व्यक्तिहरुको रोहवरमा नाप नक्सा मुचुल्का गर्नुपर्नेछ ।

(३) नोक्सान भएको धनमाल वा सम्पत्तिको क्षतिको मूल्याङ्कन गर्नु परेमा स्थानीय सरकारी कार्यालयका प्राविधिक वा आयोगबाट सुचिकृत सम्बद्ध विज्ञको सहयोग लिई क्षतिको मूल्याङ्कन गराई प्रतिवेदन लिनुपर्नेछ ।

(४) स्थलगत अध्ययन, नाप नक्सा वा सम्पत्ति क्षतिको मूल्याङ्कन गर्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित कार्यालयवाट आवश्यक सरकारी अभिलेखको प्रतिलिपी लिनुका साथै सम्पत्तिको कुनै सरकारी अभिलेख नरहेकोमा सरजमिन मुचुल्का गरी क्षतिको मुल्याङ्कन गर्नुपर्नेछ ।

(५) स्थलगत अध्ययन, नाप-नक्सा वा सम्पत्ति क्षतिको मूल्याङ्कन र सो को विश्लेषण गर्नको निमित्त आयोगवाट सूचीकृत भएका विज्ञ वा विशेषज्ञको सेवा लिन सकिनेछ ।

१९. सार्वजनिक सुनुवाई गर्नेः सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने कार्यविधि आयोगबाट निर्धारण गरिएबमोजिम हुनेछ ।

२०. गोपनीयता कायम गर्नेः (१) उजूरीकर्ता वा पीडितको विवरण गोप्य राख्ने सम्बन्धमा निर्देशिकाको दफा ८ को व्यवस्था पालना गर्नुपर्नेछ ।

(२) प्रचलित कानून बमोजिम पक्षको गोपनीयता कायम गर्नु पर्ने प्रकृतिका उजूरी जस्तै बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसामा परेका पीडित, बालबालिका पक्ष भएका, एच.आई.भी \ एड्सवाट प्रभावित वा अन्य रोगबाट सङ्क्रमित व्यक्ति र उजूरीकर्ताले उजूरीको छानविनमा गोपनीयता राखी पाऊँ भनी निवेदनमा उल्लेख गरेका उजूरीहरुको छानविन गर्दा उजूरीकर्ता, पीडित, निजको परिवार तथा आयोगलाई सहयोग गर्ने अन्य व्यक्तिको परिचयात्मक विवरण छानविनका सवै चरण, आयोगका काम कारवाही र आयोगको निर्णय कार्यान्वयनमा समेत गोप्य राख्नु पर्नेछ ।

स्पष्टीकरणः यस खण्डको प्रयोजनको लागि परिचयात्मक विवरण भन्नाले सम्बन्धित व्यक्ति र निजको परिवारका सदस्यको नाम, थर वतन, लगायतका पहिचान खुल्ने सम्पूर्ण सम्वद्ध विवरणहरूलाई जनाउने छ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम व्यक्तिको परिचयात्मक विवरण गोप्य राख्दा अनुसन्धान अधिकारीले सम्बन्धित व्यक्तिको उपस्थितिमा निजको पहिचान नखुल्ने गरी कुनै सांकेतिक नाम संकेत वा नम्बर उल्लेख गरी सम्बन्धित कागजातको प्रतिलिपि खडा गरी निजको वास्तविक परिचय खुल्ने उजूरी र अन्य कागजात छुट्टै खाममा बन्द गरी शीलबन्दि गरी राख्नु पर्नेछ ।

(४) यसरी सांकेतिक नाम संकेत वा नम्बर दिने प्रयोजनको लागि प्रत्येक अनुसन्धान अधिकारीलाई आयोगवाट निर्धारण गरिए बमोजिमको गोप्य परिचयात्मक विवरण उपलब्ध गराइनेछ ।

(५) सम्बन्धित व्यक्तिलाई परिवर्तित परिचयात्मक विवरण अनुसारको परिचयपत्र दिई छानविन लगायत आयोगले गर्ने कामकारवाही परिवर्तन गरेको विवरण अनुसार गर्नुपर्नेछ ।

(६) निर्देशिकाको दफा ८ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) को प्रतिबन्धात्मक बाक्यांशमा उल्लिखित अवस्थाका अतिरिक्त कानून बमोजिम खुल्ला गर्न आवश्यक ठहऱ्याई गोप्य राख्नुपर्ने अधिकारीले अनुमति दिएमा वा स्वच्छ न्यायिक सुनुवाईको संरक्षणका लागि आवश्यक देखिएमा वास्तविक नाम थर, ठेगाना अनुरुप नै कामकारवाही गर्न सकिनेछ ।

२१. छानविन गर्दा अग्राधिकार दिनेः (१) अनुसन्धान अधिकारीले छानविनको लागि आफूलाई तोकिएका उजूरीहरु नियमावलीको नियम १४ र निर्देशिकाको दफा १० वमोजिम छानविनमा अग्राधिकार दिने उजूरीको क्रम निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको क्रमको आधारमा क्रमशः उजूरीको छानविन गरी प्रतिवेदन बुझाउनु पर्नेछ ।तर अधिल्लो क्रमको उजूरीको छानविन गरी प्रतिवेदन बुझाउन परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त हुन, विषय विज्ञको राय प्राप्त हुन बाँकी रहेको वा अन्य कारणले बढी समय लाग्ने भएमा सो उजूरीको छानविन कार्यलाई जारी राखी सोही क्रमको अर्को उजूरी वा सो भन्दा तल्लो क्रमको उजूरीको छानविन प्रक्रिया प्रारम्भ गर्न सकिनेछ ।

(३) अनुसन्धान अधिकारीले बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्ति समावेश भएका उजूरीका सम्बन्धमा कागज वा बकपत्र गराउन त्यस्ता व्यक्तिलाई आयोग वा मूकाममा उपस्थित गराउन बढी समय लाग्ने, असहज वा अव्यवहारिक हुने देखेमा दफा ४ को खण्ड (च) को अधिनमा रही पीडितलाई सहज हुने गरी कागज वा बकपत्र गराउन पर्नेछ ।

(४) मनासिब आधार वा कारण बेगर छानविनमा अग्राधिकार दिने उजूरीको क्रम मिच्न हुदैन ।

२२. राय सहितको प्रतिवेदनः (१) माथि विभिन्न दफाहरुमा उल्लेख भए बमोजिम उजूरीको छानविन गरी सवुत प्रमाण संकलन गरे पछि अनुसन्धान अधिकरीले छानविन प्रतिवेदनमा प्राप्त प्रमाण कागजात, तथ्याङ्क, अभिलेख वा प्रतिवेदन आदिको अध्ययन विश्लेषण गरी उजूरी सम्बन्धी घटना घटेको हो, होईन, को कसले के कसरी सो घटना घटाएका हुन, घटनावाट के कस्तो हानी नोक्सानी वा परिणाम आयो आदि विषयको तथ्यपरक ढंगले स्थापित तथ्यको उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको घटनाको तथ्यका साथै अनुसन्धान अधिकारीले आयोग समक्ष पेश गर्ने छानविन प्रतिवेदनमा के कुन तथ्य प्रमाणका आधारमा प्रस्तुत उजूरी तामेलीमा जाने हो, होईन, वा को कसलाई के कस्तो परिपूरण को कसवाट उपलब्ध गराउनु पर्ने हो वा सो उजूरी सम्बन्धी घटनामा क्षमादानको सिफारिस हुन सक्छ सक्दैन, वा पीडित र पीडक विच मेलमिलाप हुन सक्छ सक्दैन, वा कुन कुन पीडकलाई के कस्तो कानूनी कारवाहीको सिफारिस गर्नु पर्ने नपर्ने आदि विषयमा स्पष्ट राय पेश गर्नुपर्नेछ ।

(३) उजूरीको छानविन पश्चात अनुसन्धान अधिकारीले आयोग समक्ष पेश गर्ने प्रतिवेदनमा अन्य कुराका अतिरिक्त सो घटना हुनुको अन्तर्निहित कारण र भविष्यमा यस्ता घटना हुन नदिन अपनाउनु पर्ने उपायका सम्बन्धमा सुझाव समेत प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ ।

(४) उजूरी छानविनको सिलसिलामा उल्लेखनीय सहयोग गर्ने व्यक्तिहरुले गरेको कार्यको विवरण सहित पुरस्कार दिनु पर्ने भए सो को सिफारिसका साथै छानविन कार्यमा असहयोग वा अवरोध गरेको कारण सजाय गर्नुपर्ने भए त्यसको विवरण समेत राय सहितको प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

(५) अनुसन्धान अधिकारीले आयोग समक्ष पेश गर्ने छानविन प्रतिवेदन नियमावलीको अनुसूची ८ र निर्देशिकाको अनुसूची ७ मा तोकेको ढाँचामा हुनुपर्नेछ ।

परिच्छेद चार
विविध

२३. अनुसन्धान अधिकारीले आफ्नो विज्ञता प्रयोग गर्नेः ऐन, नियमावली, निर्देशिका वा यस कार्यविधिमा उल्लेख भएका व्यवस्थाको प्रतिकूल नहुने गरी अनुसन्धान अधिकारीले आफ्नो विज्ञता प्रयोग गरी आवश्यकता अनुसार अन्य उपयुक्त छानविन विधि प्रयोग गर्न सक्नेछन् ।

२४. पीडित र आरोपित व्यक्तिका विचमा भेटघाट तथा संवादः आरोपित व्यक्तिलाई पीडितवाट सनाखत गराउनुपर्ने अवस्थामा बाहेक सामान्यतया पीडित र आरोपितको विचमा भेटघाट गराउनु हुँदैन ।

तर, कुनै घटनामा पीडित र आरोपित व्यक्तिका विच मेलमिलाप गराउन, क्षमादान र परिपूरणको सिफारिस गर्न पीडित र आरोपितका विचमा सम्वाद हुन जरुरी भएकाले पीडितको सहमति र तरिका अनुरुप पीडित र आरोपितका विचमा प्रत्यक्ष वा भिडियो वार्तालापको माध्यमवाट संवाद गराउन सकिन्छ ।

२५. दोभाषेको सहयोगः अनुसन्धान अधिकारीले सोधपुछ वा बयान लिने भाषा पीडित तथा आरोपित व्यक्तिले बुझी सोधेको प्रश्नको जवाफ दिन नसक्ने अवस्था परेमा अनुसन्धान अधिकारीले निजले बुझ्ने भाषामा सरल रुपमा सोधपुछ गर्ने वा आवश्यकता अनुसार दोभाषेको सहयोग उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । यसरी दोभाषेको सहयोग लिएमा निजको नाम, थर, वतन, पेशा खुलाई सहिछाप समेत प्रमाणित गराई राख्नुपर्नेछ ।

२६. आरोपित व्यक्तिको पहिचान सम्बन्धी विवरणः छानविनको क्रममा आरोपित व्यक्तिको पहिचान खुल्ने विवरण जस्तैः मतदाता परिचयपत्र, सवारीचालक अनुमतिपत्र, राहदानी, नागरिकताको प्रतिलिपि वा नेपाल सरकारको कुनै कार्यालयबाट जारी भएका कागजात प्रमाण, हुलिया, संभव भएसम्म वावु-आमाको, बाजे-बजैको नाम, थर ठेगाना, फोन नं., इमेल समेत मिशिल संलग्न गर्नु पर्नेछ ।

२७. प्रकाश गर्नमा बन्देजः अनुसन्धान अधिकारी वा छानविनमा संलग्न कुनै पनि कर्मचारी वा पीडित वा साक्षी वा आरोपितले आफूलाई ज्ञात भएको छानविन सम्बन्धि कुनै सूचना वा जानकारी आयोगको पूर्व स्वीकृति बेगर प्रत्यक्ष वा परोक्ष रुपले प्रकट गर्न हुदैन ।

२८. प्रचलित कानून बमोजिम हुनेः (१) ऐन, नियमावली, निर्देशिका तथा यस कार्यविधिमा उल्लेख भएका कुरामा सोही बमोजिम र अन्य कुराहरु प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(२) अनुसन्धान अधिकारीले निर्देशिका र यस कार्यविधिका सवै व्यवस्थाहरु प्रभावकारी हुने गरी छानविन गर्नेछन् । यसरी छानविन गर्दा कुनै द्विविधा उत्पन्न भएमा आयोग समक्ष पेश गरी आयोगको निर्देशन बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।